

7

DFA inceleme

13 KASIM 1987

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

7. Sayı

Özdem Kardeşler Matbaası
İstanbul — 1986

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE İNKÂR VE İNKÂR ÂMİLLERİ

Dr. Veli ULUTÜRK

Kur'an-ı Kerimde inkâr mefhûmu çeşitli tabirlerle ifade edilmiştir. Biz bu incelememizde, önce bu değişik tabirleri kısaca tanıttık, sonra, küfür-şirk, müşrik-kâfir alâkası üzerinde duracak, inkârda müessir olan âmilleri ele alacağız, daha sonra da mutlak inkârın cezasıyla bitireceğiz.

Bugün Türkçemizde yaygın olarak kullanılan inkâr kelimesi, aslında ma'rifetin (bilme, tanıma) hilâfını ifade eder ki, kalbin kabul, lisânın da itiraf etmemesi demektir (1). Mârûf ve münker tabirleri bu mânâya göredir. Bugün artık dilimizde inkâr, imanın zıddı olarak kullanılmaktadır. Bugünkü kullanılışı ile alâkası olduğu için belirtelim ki, lisancılar tarafından inkârın cuhûd (bilerek inkâr) anlamına geldiği de söylenmiştir (2). Hemen belirtelim ki, Kur'an-ı Kerimde inkâr mefhûmu ifade eden lâfızlar arasında, bu kelime, (inkâr) bu mânâ ile pek yer almaz.

KFR maddesi, hakkı perdelemek, örtmek mânâsındadır. Çiftçilere kâfir denmesi, tohumu toprakla örtmelerindedir (3). Küfür imanın gerçek esaslarını örtmek, örtbas etmek, üstünü ka-

(1) Ebu'l-Huseyn Ahmed İbn Fâris, Mu'cemu Mekâyisi'l-luğa, V, 476, 2. baskı, Mısır, 1389 - 1392/1969 - 1972.

(2) İsmâil b. Hammâd, el-Cevherî, es-Sihâh, II, 837; Cemaluddin Muhammed, İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, VII, 91, el-Kâhire, tarihsiz.

(3) İbn Fâris, V, 191.

pamak demektir. Kûfür iman ve şükrün zıddıdır (4). KFR, Kur'an'da inkâr mefhûmunun ifâde edildiği en çok geçen maddelerdendir. Bu maddenin ism-i fâili kâfir de Kur'an'da çok yer alır.

KZB aslı, doğruluğun hilâfıdır. Bu asıldan tekzib, birini yalana nisbet etmektir (5). İnkâr etti mânâsına geldiği (6) gibi, birini yalancı buldu mânâsına da gelir. Bu kök de inkâr kavramı ifâde eden lâfızlar arasında çokça yer alır.

CHD kökünden cuhûd, hayır azlığına delâlet eder **Âmun câhidun**, yağmuru az, geliri kıt bir yıl demektir. Cuhûd ikrârın zıddıdır (7). Bilerek inkâr mânâsına gelir (8). Nitekim şu âyet-i kerîmede bu manâ görülmektedir: «Mucizeleri, gönülleri kesinlikle kabûl ettiği halde, sırf azgınlık ve kendilerini büyük görmek yüzünden inadla inkâr ettiler» (Neml, 14). Kur'an'da fazla geçmemekle berâber, geçtiği yerlerde bu kök, daha çok Allah'ın âyetlerini inkâr sadedinde geçer.

İlhâd da meyl ve sapma mânâsıdır. Mülhid, haktan sapan ve ona onda olmayanı soğan demektir (9). Kabrin yanına lahd yapmak bu mânâdandır. Bugün, mülhid kelimesi dinsiz mânâsına kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de mutlak olarak ve Cenâb-ı Allah'ın âyetleri ve isimleri hususunda sapma gösterenler hakkında geçmektedir.

İşrâk, Allah'a ortak koşmak demektir ki ism-i fâili müşriktir. Kur'an-ı Kerim'de bu masdardan fiil ve isim şekilleri çokça yer alır.

Kur'an'da inkâr mefhûmu daha ziyâde, kûfür ve tekzib masdarlarının müştaklarıyla geçmektedir. Bunların, peygamberleri, Allah'ın âyetlerini, kıyâmeti inkâr sadedinde gelişi çoktur.

Kûfür kelimesi, Kur'an'da daha umûmî bir manâda, her türlü inkârı içine alır. Ulûhiyeti, Allah'ın birliğini inkâra, nimetlere nankörlüğe kûfür denilmektedir (10)..

(4) İbn Manzûr, VI, 459; Cevheri, 807.

(5) İbn Fâris, V, 167 vd.; Cevheri, I, 210; İbn Manzûr, II, 198.

(6) Muhammed Murtâda ez-Zebîdî, Tâcu'l-'Arûs, I, 447, Bêyrût, 1966.

(7) İbn Fâris, I, 425 vd.

(8) İbn Manzûr, IV, 76.

(9) Zebîdî, II, 492.

(10) Muhammed Mahmûd el-Hicâzî, el-Vahdetü'l-Mevdû'îyye fi'l-Kur'ani'l-Kerim, s. 251 vd., Dâru'l-kutubi'l-hadîse, el-Kâhîre, 1970.

Küfür-Şirk alâkası

Kur'an-ı Kerim'de küfür ve şirk aynı mânâyâ kullanıldıkları gibi ayrıldıkları yerlerde vardır. Çünkü inkârın her türlü-sü nihâyet Allâh'a râci olmaktadır (11). Her türlü küfür ve şirk, sonunda, en azından Allah'ın bir vasfını inkâra varmaktadır: Ashında, her küfür hasleti, imandan bir haslete zıt olur. Esâsen şirkin nakizi ihlastır, küfrünki ise, imandır. Şirk Allah ile berâber bir başka ilâh tutmak iken, sonra umûmîleşti de nihâyet her türlü küfre şirk dendi (12). Şu halde ateizm, yalnız ta'til denilen Allah'ı inkâr değil, peygamberliğe ve peygambere inanmamak, Allah'ın âyetlerini tekzib etmek, yaratma ve dirilişi imkânsız kabul etmek, Allah'a ve Allah'ın kudretine inanmamaktan neş'et eder (13) (En'am, 33). Nitekim iki bahçe sâhibinden, bahçesini ebedî kendisine kalacak, kıyâmet kopmayacak iddiasına kalkışan ve Allah düşüncesini aradan çıkaran kimseyi Allah, bizzat Kendi Zâtını inkâra denk tutarak, öteki mü'min arkadaşının dilinden «Seni (aslen) topraktan, sonra bir damla sudan yaratan, sonra da sana düzgün bir adam biçimi veren Allah'ı inkâr mı ettin?» (Kehf, 37) şeklinde reddeder. Nihâyet bu kâfir, bütün serveti helâk edilince, «Ah! ne olaydım» (Kehf, 42) şeklinde pişmanlığını belirtirken, «Rabbime hiç bir ortak koşmamış olaydım» (Kehf, 42) demek sûretiyle, bu tutumunu bir şirk olarak niteler. Bu âyet-i kerimeden, Kur'an'da küfür ve şirkin aynı mânâyâ kullanılabildiği açıkça anlaşıldığı gibi; aynı zamanda Allah'tan başka hakiki müessir kuvvetler kabul ederek, kendisini Allah'tan müstağni görmenin, bizzat Allah'ı inkâra denk bir küfür olduğu da anlaşılmaktadır (14). Ra'd, 36; Bakara, 28; Nahl, 106; Mü'min, 42; Fussilet, 3 âyetlerinde de küfür ve şirkin aynı mânâyâ olduğunu söyleyebiliriz. Halbuki müşriklerden, Allah'ın, kâinâtın yaratıcısı oldu-

- (11) Aynı eser, aynı yer; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini, VII, 5213; Şihâbuddin Mahmûd el-Âlûsi, Rûhu'l-Me'âni, XV, 278.
- (12) Ebû Hilâl el-Askerî, el-Furûku'l-luğâviyye, s. 90 vd. el-Kahire, 1353; Muhammed el-Behiyy, Min Mefâhimi'l-Kur'an, s. 85, Kahire 1973.
- (13) Elmalılı, III, 1914 vd.; VII, 5214 vd.
- (14) el-Âlûsi, XV, 277-279.

ğunu ve onu idâre ettiğini kabul etmeyenlerin sayısı pek azdır (15).

Bu tipler müşrik olmakla berâber, mutlak münkir sayılmamalıdır. Çünkü kabulsüzlük başka, yok kabul etmek başkadır. Kabulsüzlük bir lâkydlık, bir göz kapamak, câhilâne bir hükümsüzlük ise de, yok kabul etmek bir hükümdür ve daha şiddetlidir. Müşriklerin sayısı, münkirler içerisinde çoğunluğu teşkil eder.

Şirkin Menşei

Müşrikler, Allah'ın bazı sıfatları için kâinatta maddi varlıklar cinsinden bir şerik tutarlar. Bunlara temsilen, çeşitli putlar ve heykeller yaparlar (16). Bunları, kendilerini Allah'a yaklaştıran vâsıtalar kabul ederler. Doğrudan doğruya Allah'a yönelmelerini, haddini aşmak ve bir cür'et sayarak, bu putları Allah'a teveccühlerinde tapınma kibleleri edinirler. Gûyâ Allah'a ibâdetlerini böylece ızhâr ederler. Bir hükümdârın, saltanat kuvvetlerini vezirleri, vâlileri arasında taksim ettiği gibi, maiyyetinin aracılığı olmadan bir hükümdarla doğrudan doğruya temâsa geçilemeyeceği düşüncesiyle, Allah'ın da ulûhiyeti çeşitli kuvvetlere dağıttığını, o kuvvetleri veya ilâha yakın olan kimseleri râzı etmeden o ilâha yaklaşılamıyacağını sanırlar. Sonrakı gelen nesiller ise bu münâsebetlerin hiç birini fark edemedi doğrudan doğruya o putlara taparlar. Beşeriyete tevhid-den sonra ârız olan şirk ve putatapıcılık, onlara böyle bir başlangıçla bulaşmıştır (17). Ashında, en ilkel putperestler bile, başlangıçta, bu heykel ve putların; kâinatta tāsarruf eden, kendilerine fayda ve zarar verebilecek, dualarını kabul edecek akıllı, müstakil irâdeli bir takım gizli kuvvetlerin sembolleri, mazhar ve doğuş yerleri olduklarını kabul ederler. Bunları ziyâret ve meshetmek sûretiyle, takdis ederek bereketleneceklerini, sihir ve hased gibi kötülükleri, onlar sâyesinde uzaklaştıracaklarını umarlar. Yoksa o heykellerde, külün ateşin içinde gizlendiği gibi sırlı özellikler bulunduğunu kabul ettiklerinden yahut mik-

(15) Ahmed Mustafa el-Merâğî, Tefsiru'l-Merâğî, VII, 62, 4. baskı, el-Halebi, Mısır, 1380/1970.

(16) M. el-Behiyy, s. 76.

(17) Şah Veliyyullah Ahmed ed-Dihlevî, Huccetullahi'l-Balîğa, I, 59, 61, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, tarihsiz.

natis kuvveti gibi kuvvetler bulunduğuna inandıklarından değil (18). Bu tavırlar giderek, şirk hâlinde, her devirde insanlığın en salgın dinî hastalığı hâlini almıştır. Bunun için Kur'an'da, en kesif hücumların şirke ve müşriklere yönelik olduğu görülür. Şirk ve putperestlik, bir çeşit düşünce kılığından ve akli tenbellikten doğar (19). Beşeriyet içinde şirkin, daha çok, ita-atkâr, tâbi olma temâyülünde, zayıf ruhlu, bazan da menfaatine düşkün kimseler arasında yer tutup yayıldığı söylenebilir. Meş'ûliyet sınırında olmak kaydıyla, insan kabiliyeti değişik olduğu için, bir müessirden değişik neticeler doğması tabiidir. Meselâ, güneşin ışığı, bir çiçek bahçesine aksedince bakışları süsleyen manzaralar ve güzel kokular hâsıl ettiği halde, bir çöplüğe aksedince tahammül edilmez pis kokular hâsıl olur (20).

Yaratıklardan hiç bir şeyi Allah sever gibi aşırı derecede sevmemelidir. Müşrikler, kendilerinde mevhum kuvvetler bulunan ilâhlarının sembolü olmak üzere sevgi ve tazim göstermeye başladıkları putlarını, Allah sever gibi severler (Bakara, 165). Türkçede bir şeyi aşırı derecede sevmeye ve ona düşkünlük göstermeye «tapma» denilmesi de bu manâ ile ilgilidir (21). Müşrikler bazan yaratıklara aşırı tazim gösterirler (Mâide, 116), bazan tanrılarını hüküm sâhibi sayarlar (Tevbe, 31; Nisâ, 119). Bazan onları Allah'a denk tutarlar (En'am, 150; Suarâ, 98), putlarının fayda ve zarar vereceğini zannederler (mülk, 20; Hüd, 54), kendilerine yardım edeceklerini tevehhüm ederler (Yâ Sin, 75). Bazan da onların Allah'ın yanında kendilerine şefaatçi olacaklarını öne sürerler (Zümer, 43-44).

Bütün bunlar, ulûhiyetin husûsiyetlerinden birini veya bir kaçını, başka varlıklara müstakil olarak verme tevehhümleridir. Bunlar, din ilminin iyi tahsil edilmediği ve dinî bilgilerin esasının bilinmeden, ağızdan ağıza bir efsâne gibi dolaştırıldığı câhiliye devirlerinde ve çeşitli câhiliye mntıklarında zûhur eder (22). Şirkin temelinde dâimâ gaflet, dalâlet, safsata, inat,

(18) Muhammed. Abdullah Derâz, ed-Din, s. 34-36, el-Matba'atü'l-Âle-miyye, Mısır, 1391/1952.

(19) Aynı eser, s. 99.

(20) Ferid, Dinî Musahabeler, s. 155, Sırat-ı Mustakim mat. İstanbul, 1329.

(21) Krş. el-Alusi, XX, 150; Elmalılı, I, 175.

(22) Elmalılı, I, 175.

mugâlata, mükâbere, iğfal ve göreneklere körükörüne bağlılık gibi şeytânî desiseler yatar. Şeytan mes'eleye çok uzaktan baktırarak, yıldızlı yıldız böceği gibi küçük göstermek ister. Şu halde şirk tehlikesine en iyi çâre, iyi bir dinî öğretim vermek Kur'an'ı insanlara yakından tanıtmaktır. Malûm uzaktan cisimler küçük görünür.

İNKÂR ÂMİLLERİ

Taklid

İnsanların, gelenek, görenek ve muhitlerinden elde ettikleri alışkanlıkları terk etmeleri kolay değildir. Çünkü bu gibi şeyler o toplumun fertleri için, müşterek bir kültür mâhiyeti iktisâb etmiş olmaktadır. Bu kültür şekli öncekilerden tevârüs yoluyla sonrakilere intikâl eder. Cemiyete kötü inanç ve alışkanlıklar hâkim olunca da aynı durum ortaya çıkar. Artık insanları atalarını taklid (23) yoluyla elde ettikleri yanlış inanç ve alışkanlıklardan vazgeçirmek kolay olmamaktadır (24). Mekte müşrikleri de şirk inançlarını ikide bir atalarından aldıklarını öne sürerek, putlarından vazgeçmemekte diretmişlerdir: «Onlara «Allah'ın indirdiğine uyun», dense, «Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız» derler. Peki ama ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı? (Atalarının yoluna uyacaklar)» (Bakara, 170).

Bu türlü imana engel körükörüne tutulan kötü taklid yolu bütün şirk topluluklarında görülmüştür. Mûsa (a.s.) a aynı şeyi söylemişlerdir (Yûnus, 78). İbrâhim (a.s.), aynı bahâne ile karşılaşmıştır (Enbiyâ, 52-54; Şuarâ, 70-77). Müşrikler yaptıkları kötülöklere bile, aynı bahâneyi mâzeret yapmak isterler (25). (A'raf, 28). Halbuki Allah kötülüğü emretmez ve şirke delil indirmemiştir (A'raf 71). Kur'an, insanları devamlı uyara-

(23) Taklid kelimesinin manaları için bkz. İbn Fâris, V, 19; Cevheri, I, 524; İbn Manzûr, IV, 368; Zebidî, II, 474 vd.

(24) Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, el-İktisâd fi'l-İtikâd, s. 144, Mektebetu'l-Cundi, el-Kâhire, 1392/1972.

(25) Âlûsî, VII, 106.

rak, onları düşünmeye (26), akıl ve duygularını çalıştırmaya çağırılmış, sonra duyacakları pişmanlıkları önceden onlara haber vermiştir. «Hem derler ki: «Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullansaydık, şu azgın ateşe atılanlar arasında bulunmazdık». (...) (Mülk. 10-11). Böylece günahlarını itiraf ederler. Kur'an, eskiyi sırf eski oldukları için taklide değil, düşünerek yanlışlarını ayıklamaya çağırır (Mâide, 104).

Kör taklidin pençesinden cemiyetleri kurtaran peygamberlerin ne büyük inkılâbçı şahsiyetler olduklarını düşünmek gerekir. Hz. Muhammed (S.) in ise bunlar arasında müstesnâ bir yeri vardır. Kur'an, peygamberlerin, müctehid, müceddid ve sâlih kişiler doğru yollarını takip etmeyi ve bu doğru yolun hikmetlerini araştırmayı reddetmez (Krş. Bakara, 133; Yûsuf, 38; Nahl, 43). Bazıları da, kişinin, dinde enbiya ve müctehidler gibi, hak yolda olduklarını bildikleri kimselere ittibâ taklid saymamaktadırlar (27).

Kibir

Kur'an'da tesbit ettiğimiz, inkâr sebeplerinden birisi de kibir. Ekseriyâ inatla içiçe bulunarak, insan fıtratının yaratıcıya açılan mânevî pencelerini perdelemektedir (28). Çoğu defa hükümdarlar ve hükümdarların etrafında bulunan memleketin ileri gelenleri (mele'), kurulu düzende mevki ve makamı yerinde olan kimseler, peygamberlerin hak davetine karşı çıkmışlardır. Bunlar Allah'a kul olmayı, Allah'ın diğer kulları gibi muâmele görmeyi kibirlerine yediremeyen aristokrat sınıflardır. Fir'avn, Nemrûd, Kârun Kur'an'da bunların tipik örneklerini teşkil ederken, Mekke sitesinin Ebû Cehil, Ebû Süfyân, Velid bin Muğire, Âs bin Vâil, Utbe bin Ebi Rebia'ları da Hz. Muhammed (S)in dâvetine karşı çıkan zulüm otoriteleridir. «Kendilerine gelmiş hiç bir delil olmadan Allâh'ın âyetleri hakkında tartışanlar (yok mu), onların göğüslerinde, (hiç bir zaman) erişemeyecekleri bir büyüklük taslamaktan başka bir şey

(26) Bkz. Hüseyin Atay, Kur'an'a Göre İman Esasları, s. 43 vd., A. Ü. İlahiyât Fakültesi, yayınları, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1961.

(27) Merâğî, II, 45; krş. Âlûsi, XXVI, 62-66.

(28) Abdülkerim Zeydân, Usûlü'd-Da'Ve, s. 22; Matbaatu Selman el-Azami, Bağdad, 1392/1972.

yoktur. Sen Allah'a sığın, çünkü işiten, gören Odur» (Mü'min, 56). Nuh (a.s.)'ın dilinden, bunların tavırları şöyle dile getirilir : «Doğrusu ben, onları senin bağışlaman için her davet ettiğimde, onlar kulaklarına parmaklarını tıkadılar ve elbiselerine büründüler (ki beni görmesinler). (küfürde) ısrar ettiler ve kibirlendikçe kibirlendiler» (Nüh, 7). Bu müstekebbirler sâdece kendileri inanmamakla kalmadılar, aynı zamanda zayıf düşürüp sömürdükleri mustazaflara da inanmamaları için, çok şiddetli baskı ve tedhiş uyguladılar (Sebe', 31-33). İşte bu kibir yüzünden bu aristokrat sınıf, her devirde, nübüvvetin emrine girmek istememişlerdir. Halbuki Allah peygamberliği, her türlü hükümdarlık ve başkanlığın üstünde tutmuştur (29). Allah haksız yere büyüklenenleri âyetlerinden uzaklaştırır (A'raf, 46). Bilgili (mü'min, 83) ve kuvvetli (Fussilet, 15) olduğu vehmi ve zenginlik insanı kibre düşürebilmektedir.

Oysaki mütekebbirler, vicdanlarında Allah'ı, peygamberini ve O'nun âyetlerini bilirler. «Vicdanları da bunlara tam bir kânâat hâsil ettiği halde zulüm ve böhürlenme yüzünden onları inkâr ettiler. Bak o bozguncuların sonu nasıl oldu?» (Neml, 14) (30). Gerçekte ise, kibriyâ ve azamet Allah'ın hakkıdır. Ona lâyıktır, Ona yakışır. Allah'a, kibrinden dolayı boyun eğmeyen çocuklarının, bir menfaat, bir üst otorite, şehvet ve süfli arzular gibi pek çok şeylere kul köle olduklarını görmek nâdir mes'elerden değildir. Allah'a karşı kibir, gurur ve küstahlık da bir nevi câhilliktir (31) (Fetih, 26).

Hased

İnsanları inkâra sevk eden âmillerden birisi de haseddir. Hased öyle bir iç hastalığıdır ki, hakikati bile bile itiraf ve kabûle engel olur. Şeytanın da tahrikiyle, mü'minde bulunan hased bile, hased ettiği kimsenin ölümünü istemeye kadar yarabilmektedir. Hased mü'minde bile bu kadar kötü netice or-

(29) Bkz. Fakruddin er-Râzi, et-Tefsiru'l-Kebir, XXVII, 78 vd., Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Tahran, târihsiz.

(30) Kibir, tekebbür ve istikbar hakkında şu âyetlere de bkz. A'raf, 36. 40. 48. 76. 88. 7.; En'am 93.; Mü'min, 60.; Mü'minün, 46. 67. vb.

(31) Toshihikô İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, s. 192, Çev. Süleyman Ateş, A. Ü. İlahiyât Fak. yayınları, Ankara, 1975.

taya koyacak noktalara kadar varabilince, diğer insanlarda imana dahi engel olabilmektedir.

Ehl-i kitâb ve bilhassa Yahüdiler, kitaplarının verdiği bilgi ile, bir peygamber geleceğini bekleyip durdukları halde, gelen son peygamber kendilerinden olmadığı için, sırf hasetlerinden dolayı iman etmediler. «Kendilerine kitab verdiklerimiz o (peygamberi) öz oğullarını tanır gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden bir topluluk, hak ve hakikati bile bile gizlerler» (Bakara, 146). Hattâ bunlar, kendileri iman etmemekle de kalmazlar, mü'minleri de imanlarından çevirmek isterler. «Kitab ehlinde çok kimseler, hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki hasetten dolayı, sizi imânınızdan sonra küfre döndürmeyi arzu ederler (...)» (Bakara, 109).

Bir kimsede hased yanında bir de kibir vb. âmiller de bulunursa, artık o, kötü âkibete doğru daha kolay yol alır. Burada yeri gelmişken belirtelimki, bir insanda bu kötü âmillerden her zaman bir tânesi bulunmaz, bazan bunlardan birden fazlası bir kimsede bulunabilir.

Cehâlet

Cehâlet ilmin zıttıdır (32). Esâsında hafiflik manası taşıdığı için itminanın hilâfidir (33). Câhiliye devrinde cehl kelimesi, hilm kelimesinin zıddı olarak kullanılırdı. En ufak kızgınlık anında, irâdesini kaybedip parlayan delikanlının, sabırsız kişinin, öfkenin pençesine düşmesi hâlini ifade ederdi. Türkçemizde bazı bölgelerde delikanlıya câhil denilmesinde bu mânâ vardır. Hilim ise, öfke anında itidâlini yitirmemek ve sâkin kalıp öfkesini yenmektir. Cehl bu hâliyle aslında hilmin zıddı iken, ilmin zıddı hâline gelmiştir. Câhillik, içerisinde, kibir, gurur, bağımsızlık, insânî ve ilâhî bir otoriteye boyun eğmeme, şiddetli bir şeref duygusu manâlarını taşıyordu. Cehl bu kavramın içi ise, zulüm de dışı idi. Cehl o zaman için şerefine incindiğini, lekeliğini görmekten ileri gelen bir çeşit kızgınlık ve öfkedir (Hâmiyyetü'l-câhiliyye). Öfke akli örttüğü için, akli

(32) Cevheri, V, 1063; İbn Sîde, Ebu'l-Hasen Ali, el-Muhassas, I, 3 sifr., s. 35; İbn Mânzûr, XIII, 136; Zebidî, VII, 268.

(33) İbn Fâris, I, 489.

hâkimiyetini yitirir. Olayların içine nüfûz edememeyi, sathî dü-
şünmeyi, basit ve isâbetsiz hüküm vermeyi intac etmekle cehl,
ilmin nakîzi hâline gelmiştir. İslâmın getirdiği hak bilgisinin
zıddı olduğu için İslâm öncesi devre bütün bu özellikleriyle
birlikte câhiliye devri denmiştir. Şu halde cehil, vahiy ve kitab
bilgisinin zıddıdır. Vahiy bilgisi ise, gerçek bilgi olup, tecrü-
beye dayanan ve herkesin görüp bildiği, müşâhede ettiği bilgi-
yi de reddetmez (34).

İşte bu türlü bilgisizlikler inkâra sebep olabilmektedir. Ni-
tekim ma'rifet de imana götüren bir vesile olmaktadır (35).
Câhiliyetin değer ölçüleri, çoğu zaman, İslâmın değer ölçülerine
tam aykırı olduğu için, Kur'an'ı ve İslâm'ı tanımamak, ulü-
hiyeti inkâra sebep olabilmektedir. Dinin iyi tahsil edilip öğre-
tilmediği yerlerde, câhiliye değer hükümlerinin yeniden ortaya
çıkması her zaman beklenir. Câhiller hak bilgisini, hak ölçüle-
rini kavrayamazlar.

Kur'an'a göre, Allah'tan başka ilâhlar edinmek (A'raf, 138;
Zümer, 64), ahlâksızlık (Yusuf, 33; Neml, 55), bâtılda direktip
Allah'ın tehditlerini gerçek bilmemek (En'am 111; Ahkâf, 23),
ahdinde durmamak (Ahzâb, 72), işin iç yüzünü anlayamamak
(Hucurât, 6; Hüd, 46) câhillikten sayılmıştır. Câhiller hep
işin dış yüzünde kalırlar (Bakara, 273). «Nihâyet (hesâb yeri-
ne) geldikleri zaman (Allah) buyurur ki: «Siz benim âyetleri-
mi, onları hiç bir bilgiyle kavrayamadığınız halde (körü körü-
ne), tekzib mi ettiniz? Neydi o ısrâr ile yaptığınız? (Neml, 84).
Onlar (bu) dünya hayatından yalnız dış (tarafı) bilirler. Âhi-
rette ise onlar gâfillerin tâ kendileridirler» (Rum, 7). Câhiller
Allah hakkında bilgisizce tartışıp (Hacc, 8; Lukman, 20), Allah
hakkında bilmediklerini söylerler (A'raf, 28; Yûnus, 68).

Menfaat

İnsanın imanı kabüle hazır fitratının önüne geçerek, onu in-
kâra sevkeden âmillerden birisi de menfaat düşüncesidir. Mâl,
menfaat zenginlik ve refah, kısaca dünyalık, her devirde, ço-
gunlukla inkârın yanında olmuştur. «Müsâ : «Ey Rabbimiz, de-

(34) Bkz. T. İzutsu, s. 55-59; 192-198.

(35) Ebû Mansûr el-Mâturidi, Kitâbu't-Tevhid, s. 381, Fethullah Huleyf neş-
ri, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979; Said Havvâ, Allah Celle
Celâluh, s. 12, Beyrût, 1392/1972.

di, hakikaten sen Firavn'e ve ileri gelenlerine dünya hayatında zinet ve (nice) mallar verdin, Senin yolundan saptırsınlar diye mi hey Rabbimiz?! Sen onların mallarını yok et Rabbimiz, kalblerini şiddetle sık ki onlar o çetin azabı görecekleri zamana kadar iman etmeyeceklerdir» (Yûnus, 88). Servet ve refâhın şımarttığı kimselere Kur'ân'da tipik örnek Kârundur. Böyleleri maddî refah ve zenginliklerine güvenerek Allâha ihtiyacları olmadığını zannederler (Alak, 6-7). Fakat Allah onları ansızın çarpar da onlar da âleme ibret olurlar (Kasas 78-82); (Kehf, 32-37).

Bugün de insanlar fiilen koyu bir materyalist hayatın içine yuvarlanmışlardır. Cemiyet tabakaları arasındaki korkunç farklar, zenginlerin, (hâşâ) Allah ve hesap yokmuş gibi lüks ve israf içerisinde yaşamaları, fakirleri unutmaları; büyük içtimâî fesatlara zemin hazırlamaktadır. Kalbuki Allah ve bir hesâb günü vardır. Fakat onların ve atalarının (refah müddetini) Kendin uzattın da nihâyet zikri (Seni) unuttular ve helâk(e mahkûm) birer kavim oldular» (Furkan, 18). Geçici dünya meta' ve refâhından beslenen bu şımarıklık, nihâyet ulûhiyeti inkâra kadar varabilmektedir (Kehf, 36-37).

Korku ve Vatan Duygusu

İnsanları iman ve ma'rifetullah saâdetinden alkoyan saiklerden birisi de, iktidar ve otorite sâhiplerinin ve ileri gelen nüfuzlu kimselerin (mele'), cemiyetteki zayıf kimselere yapmış oldukları başki ve, vatanlarından sürme tehditleridir. İnsanlık târihinde bu tip tiranların zulümleri çok görülmüştür. Nitekim Hemrûd, Hz. İbrâhimi ateşe atmış (Enbiyâ, 68); Firavn, Mûsâ (a.s.)a «Benden başka ilâh edenirsen, yemin ederim ki seni zindanlıklardan ederim» demiştir. (Şuarâ, 29). Yiine o, Hz. Mûsâ'ya iman eden sihirbazlara ellerinizi ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim ve hepinizi asacağım» (Şuarâ, 49) tehdidinde bulunmuştur. Yahûdiler, bazı peygamberlerini öldürmüşlerdir (Al-i İmrân, 21). Mekkenin önde gelen despot müşrikleri de maddeten zayıf, korumasız müslümanlara zâlimce, akla gelen her türlü işkençeyi tatbik etmişlerdir.

(36) İbn Manzûr, XIII, 138; Âlûsi, IX, 41.

Kur'an'da korku yüzünden imâna engel olunduğu açıkça belirtilir. «Sonunda, Firavın ve etrafındakilerin belâsı korkusundan, Mûsâya kavminden ancak bir zürriyet iman etti. Çünkü Firavn o yerde (Mısır) çok üstün ve pek aşırı gidenlerdendi» (Yunus, 83).

Bu tehdit ve korkunun içerisinde bir unsur da vatanından sürülüp çıkarılma korkusudur. Nitekim Hâris b. Osman, Resûlullah (S)e gelmiş demiş ki: «Biz biliyoruz şüphesiz sen hak üzeresin ve lâkin korkuyoruz, sana tâbi olup da araplara muhâlefet edersek, biz bir yeyimlik başız, bizi yerimizden çarpıp kapışverişirler» (37). «Dediler ki : «Eğer biz doğru yola uyar, seninle berâber olursak, yerimizden (Mekkedden koğuluruz (...))» Kasas, 57). Görüldüğü gibi Mekke müşrikleri de gerçeği biliyorlar, risâletin hidâyet olduğunu onlar da ikrar ediyorlar; fakat yurtlarından edileceklerinden korktuklarını söylüyorlardı (38). Çünkü vatanından sürülüp çıkarılmak, öldürülmenin kardeşidir (39) (Nisâ, 66). Şuayb (a.s.)ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler ona da aynı tehdidi yaptılar. Firavn vatan duygusunu istismar ederek Mûsâ (a.s.)ın Mısırlıları yurtlarından çıkarmak ve oralara hâkim olmak gâyesinde olduğunu iddia ederek, onların imana gelmelerini önledi. Kurulu şirk düzeninin ayakta kalması için, onlarda müşterek olan vatan duygusunu tahrik etti (A'raf, 110; Tâhâ, 63). Zâten Firavn halkı firkalara bölüp birbirlerine düşürerek sömürü ve zulüm iktidârını sürdürmekte mâhir bir istismarcı idi (40) (Kasas, 4). Aynı şekilde, bütün peygamberlere vatanlarından sürülüp çıkarılma tehdidi yapılmıştır (İbrâhim, 13) ve nihâyet Hz. Muhammed (S)i de öz yurdundan çıkarmışlardır (Enfal, 30; İsrâ, 76).

Fakat bütün bu tehditler zayıf ruhlu kimselere tesir etmiştir. Müm'minler ise, her türlü işkenceye rağmen, esas korkulmaya lâyık olanın sâdece Allah olduğunun (Ahzab, 37) şuuruında kimseler olarak, esas emniyeti Allah'ın civarında olmakta bilmişlerdir. Dilerse, Allah'ın, onları en güzel yurtlara yerleştire-

(37). Elmalılığ V, 3748.

(38) Seyyid Kutub, Fi Zılâlî'l-Kur'an, XX, 80, 4. baskı, Beyrut, tarihsiz.

(39) Âlûsi, XVI, 216.

(40) Aynı eser, XVI, 224.

ceğine, yeryüzünün hâkimleri yapacağına kesin olarak inanmışlar, küfrün tehditlerine boyun eğmemişlerdir «İşte Yûsuf'u zindandan kurtardığımız gibi, kendisine Mısır memleketinde de kudret ve şeref verdik. Orada istediği yerde makam sâhibi oluyordu (...)» (Yûsuf, 56).

Hevâya Tâbi olma ve çok günahkârlık

• İnsanın fitratında kötü temâyüller de vardır (Al-i İmrân, 14). Ancak insan, bu temâyüllere karşı mücâdele edebilecek kabiliyetlerle de donatılmıştır. İnsanın imtihanının en önemli bir yönü de işte bu fitratına karşı yapacağı mücâdele olacaktır (Hâşr, 9).

Hevâ, nefsin kötü isteğe meyletmesidir (41). Keyfi ne istiyorsa onu elde etmeye ve onu engel tanımadan gerçekleştirme-ye çalışmak bu hevâ putuna tapmak demektir (42). Müşriklerin puta tapmaları da bir bakıma böyle bir hevâya tâbi olma-dır (Necm, 23). Lut kavminin yaptığı da bu hevâ putunun bütün arzularına -sonunda helâk bile olsa- uymaktan başka bir şey değildir (Ankebut, 28-29). «Şimdi o kimseyi gördün ya: zevkini kendisine ilâh edinmiş, bilgisi olduğu halde Allah onu şaşırtmış, kulağını kalbini mühürleyip, gözüne de bir perde çekmiştir. Artık onu Allah'tan başka kim yerine getirir? Hâlâ düşünmez misiniz?» (Câsiye, 23).

Kötü temâyüllere düşkün, şehvânî arzularının kölesi hâline gelmiş, her türlü günahla yoğrulmuş kimseler, Allah'tan kaçabilmek için, önce onun hakkındaki şüphelere kulak verir, giderek inkâra varırlar. Böylece her günahda inkâra giden bir yol vardır gerçeğini ortaya koymuş olurlar. Böylesi kimseler aslında küfrü sevdikleri için değil, fuhuş yapmak için inkâr ederler (43). Canının sevdiğinden başka kendisine ilâh tanımayan-dan daha sapık kimse yoktur (Kasas, 50). Hz. Peygamber (S.), «Gök kubbesi altında Allah'tan başka tapılan şeyler arasında, peşine düşülen hevâdan daha büyüğü yoktur» buyurmuştur (44).

(41) Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât fi Garib'l-Kur'an, s. 548, Muhammed Seyyid Keylânî neşri, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz.

(42) Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, Fethü'l-Kadir, V, 8, Mısır, 1383.

(43) Derâz, İslâm Hakkında Görüşler, Çev. Ali Özek, s. 29, İstanbul, 1977.

(44) Etmahîlî, V, 3590 da Taberânî ve Ebû Nuaym'den.

Bütün devirlerde, özellikle ulûhiyete karşı, beşerî varlığın iktidârını göstermek iddiasında olan ve rönesans sonrası batıya büyük ölçüde hâkim olan ve oradan da dünyanın hemen her tarafına yayılan materyalizm ve hümanizm, Kur'ânın takbih ettiği hevayı tanrılaştırmanın çok sayıda tezahürünü sergilemektedir. Bu hususta İslâm ülkelerinde önde gelenlerin ve zenginlerin yeterince başiret sahibi olmadıkları müşahade edilmektedir.

Hafife Alınma ve Kınanma Endişesi

Şirk cemiyetleri, geliştirdikleri cahili değer sistemlerine karşı gördükleri hak ehlini, kınama ve istihza yoluyla psikolojik baskı altına almak isterler. Böylece zayıf iradeli kimselerin imana gelmesini önlerler. «(Firavun) kavmini küçümsedi. Onlar da kendisine itaat ettiler. Hakikat onlar yoldan çıkmış bir kavim idiler.» (Zuhruf, 54). Böylece Firavn, kavminin Musâ (a.s.)a inanmalarını kınama ve alay taktiği ile bertaraf etmiş olmaktadır. Bu tutum, her devir müşriklerinin uyguladıkları bir taktiktir. Nitekim Mekkeli müşrikleri de, inanan zayıf kimseleri önceleri kınamış ve alaya almışlardı. Hattâ Ebu Tâlib'in imana gelmemesinin sebebi de müşrik eşrafın kendisini kınayacağı endişesi idi. Bu, gerçekten bir câhilliktir.

Halbuki imanın lezzetini tadımlar, en büyük şerefin Allah'ın katında olduğunu bilirler ve zerrece sarsılmazlar. İmanı zayıf olanlarda İslâm'dan dolayı kınanma endişesi görülebilmektedir. Böylelerinin imanını tahkike erdirmek, itminan haline getirinceye kadar işlemek lüzümü vardır. «Ey inananlar! Sizden kim dininden dönerse, (bilsin ki,) Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki, (o) onları sever, onlar da O'nu severler. Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihad ederler, hiçbir kınayıcının, kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir, Allah (ın) lütfu geniştir, (O) bilendir.» (Mâide, 54).

İnkârcıların Grupları

Kur'ân-ı Kerime dikkat edersek, kâfirlerin iki gruba ayrıldığını görürüz: Ehl-i kitab kâfirleri ile müşrikler. Ehl-i Kitabın kâfirleri Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Şu halde müşrikler, Allah'ın varlığını inkâr eden mutlak inkârcıdan tutun her tür-

lû putperestleri, Allah'ın birliğini kabul etmeyenleri, ona ortak tutanları ve neticesi küfre varan her türlü inkâr sahiplerini içine almaktadır. Münâfıklar ise, aslında kâfir oldukları halde, küfürlerini gizliyerek müslüman görünenlerdir. Bu itibarla Kur'anda şu âyetler dikkatimizi çekmiştir. «Ne ehl-i kitaptan olan kâfirler ve ne de müşriklerden olan kâfirler, size Rabbinizden hiçbir hayır indirilmesini sevmez ve istemezler. Allah (nübüvvat ve vahyi) rahmetiyle dilediği kimseye tahsis eder. Alfah büyük ihsan sahibidir» (Bakara, 105). «And olsun ki, mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan edileceksiniz. Sizden evvel kendilerine kitap verilenlerden ve müşrik olanlardan birçok incitici şeyler işiteceksiniz. Eğer katlanır ve sakınırsanız, işte bu, işlerin azmedilecek olanlarından» (Âl- İmrân, 186). «Ehl-i Kitâb ve müşriklerden kâfir olanlar, kendilerine açık bir huccet gelinceye kadar (dinlerinden) ayrılacak değildir» (Beyyine, 1). «Muhakkak ki, Ehl-i Kitâb'dan ve müşriklerden (ibâret) o kâfirler Cehennem ateşindedirler; orada ebedi kalacaklardır. İşte bunlar yaratıkların en kötüsü olanlardır. Doğrusu iman edip de salih ameller işleyenler, işte bunlar da yaratıkların en hayırlısı olanlardır» (Beyyine, 6-7). Bu sonuncu âyetler, daha geniş çapta, yaratıklar ve insanları inaç bakımından tasnif etmektedir (45). Bu âyetler bize türlü adlarla kıyâmete kadar gelecek inkârcıların asıl tasniflerini vermektedir. Yahudi ve Hristiyanlar, Ehl-i Kitâb kâfirleri, diğer her türlü inkârcılar da müşrikler sınıfını teşkil edecektir.

Mutlak İnkâr ve Cezası

Dinsizlik fıtrata muhalif bir sapıklık olduğu gibi, Allah'dan başkasına tapmak da böyledir (46). Kur'an, Allah'a inanca duygusunun insanlarda umumî olduğu esasına dayanarak Allah'ı inkâr edenlere fazla önem vermemiş, Allah'ı tanıyıp da şirk koşanlar üzerinde durmuştur. Allah'ı tanımayanları bu umumî duygudan sapmış kimseler olarak kabul ettiğinden onlara sadece işâretle yetinmiştir (47). (İbrahim 10; Kehf, 37).

(45) Ayrıca münkir gruplarının bir arada değil de ayrı ayrı zikredildiği için şu âyetlere bkz. -Âl-i İmrân, 151; Mâide, 57; Yusuf, 106.

(46) Elmalılı, *İzdirâbât-ı Beşerin sebebi şirkdir*, İlim - Ahlâk - İman kitabından, s. 276, 2. baskı, Ankara 1950.

(47) Nedim el-Cisr, *Kıssatü'l-İman*, s. 207, Beyrut 1969.

İnkâr, fitratın bozulmasıdır ve bir tereddidir. Böylelerine kavlen ve fiilen ahidini bozmuş, verdiği sözden dönmüş, kendi nefislerine zulmetmiş nazariyle bakılmalıdır (Ankebüt, 52). Mizaca fesad âriz olunca, insan, iyiyi fenâ, fenâyı iyi görür. Mizacı bozuk olanların bu durumu, işin gerçeği ile kendileri arasına perde olan hasta bir halin neticesidir (Müddessir, 31). Melâ, hâmile kadınlardan bazıları sabun, kömür, toprak yerler. Bu biçâre kadınların hastalık sebebiyle toprak yemesi, toprağın yemeye elverişli bir madde olduğunu isbata delil olabilir mi (48)? İnkârcı insanlar gayr-ı tabii insanlardır. Bunlar insanlar içerisinde kâide değil müstesnâdılar (49). Bunların fitratı bozulmuş, alıcı-verici cihazları tatil edilmiştir. Ancak bu tipler bütün zamanlarda şâz denecek kadar azdır. Bütün dünya nüfusu içerisinde mülhidler birkaç milyonu geçmez (50). Bu gibileri gemide giderken geminin hareketinden gâfil oldukları için kara parçalarının hareket ettiğini zanneden idrak yanlışlığı içerisindeki insanlar gibidirler. Kendi gözlerinin körlüğünü unutup hakiki San'ât-kârı kör kuvvet şeklinde tahayyül ve tasavvur ederler. Daha doğrusu, ilâhî hadiseler aynasında kendi gerçek görüntülerini görürler. Bu tiplere müslüman diyarında da rastlanmaktadır. Çoğu defa bunların, İslâm'ı hiç bilmedikleri görülür. Hakkıyla âlim kimseler arasında dînsiz az tesâdüf edilir (Rûm, 22). Çünkü beşer tabiatı güzelliğe, hayra, hakikate ve kemâle meyyâldir. İnkârcılar ise kendilerini beşer cinsinin hâricine atanlardır. Dinsiz ya gafletli bir emniyet, yahut öldürücü bir yeis içinde bulunur (51) (Hicr, 56). Kendilerini hiçbir kayıtle bağlı hissetmedikleri için devamlı surette behimi duygularını tatmin peşinde koşarlar (Câsiye, 23). Etraflarındaki herşeyi mânâsız ve lüzumsuz (Mü'minün, 115) ve kendilerine hoyrat bir düşman olarak gördükleri için, en korkunç anarşistler bunlar arasında çıkar. Hiçbir yırtıcı ve vahşi hayvan, doymaktan başka bir maksad için kan dökmediği halde, böyleleri menfaat, gurur, kibir, refah ve hattâ tiryakilik için kan dökmekten çekinmezler (52). Bunlar vahşi hayvanlardan da aşağıya sukût ederler (A'râf, 179). Müşrik ve münkir, ulvî de-

(48) Ferid Kam, Musâhabeler, s. 105.

(49) Akkâd, Allah, s. 286, 6. baskı, Mısır 1969.

(50) S. Kutup, Zılâl, VII, 108.

(51) Derâz, Ed-Din, s. 42.

(52) Nedim el-Cisr, s. 442.

gerlere inanmıyan kimsedir. Egoistce menfaatını düşünür (Muhammed, 12).

İnsan iman ile yüceler yücesine çıktığı gibi, küfür ile de alçaklığın en alçağına düşer. İman bir intisabdır, küfür ise Allah'a olan intisabı keser. Üzerinde nakışlar bulunan âvizenin elektrik düşmesine takılınca bütün nakışlarının okunduğu gibi, insanın kalbine de iman girince üzerindeki esmâ-i hüsnânın bütün san'ât ve nakışları o ışık ile tezâhür eder, okunur. Küfür bu intisabı kesmekle, bütün mânâlı nakışlar karanlığa gömülür, okunmaz. İnkârcılar şu âlemdeki Allah'ın varlık ve birliğine karşı çıkıp nimetlere nankörlükle mukabele ederek, bütün varlıkları kıymetsizlikle, kâfirce itham ve tahkir ederler. Mevcûdâtı mânâsız görürler (Sâd, 127) Allah'ın güzel isimlerinin tüm tecellilerini yalana çıkarmıya çalışırlar. Şirk koşarak en büyük zulmü işlerler. Allah ise, şirk affetmez. Bütün yaratıkların haklarına tecâvüzde bulunan müşrikler böylece az vaktte sonsuz cinâyetler işledikleri için sonsuz azaba müstehak olurlar. Küfür, hak olan emri yok saymak ve inkâr etmektir. Hakkı bir ân bile olsa inkâr, ebedi bir yalandır. Ebedi olanı inkâr, ebedi cürme sebep olur. İlâhî rahmete ulaşmak için mahdûd bir zaman zarfında bahşedilen bir fırsatı, bir vesileyi tamamen reddetmek, o rahmetten ebediyyen mahrûmiyet, cezası da ebedi cehennemdir (53) (Bakara, 162).

N E T İ C E

Görüldüğü gibi, bütün dinlerin ve mukaddes kitapların olduğu gibi, İslâm'ın ve Kur'an'ın da en önde gelen mes'alesi, iman ve inkâr mes'alesidir. Kur'an'da geçen değişik inkâr lâfızlarını inceledikten sonra, şirkin, Allah'a eş koşmak mânâsına gelirken, her türlü inkârı içine alan bir genişlik kazandığını gördük. Binâenaleyh bütün münkirler, ya müşrik yahut da ehl-i kitabdırlar, neticesine vardık. Son maddede ise şirkin cezasını ele alarak, -ki bu Allah'ın varlığını bile inkâra kadar varabilmektedir- bunun, niçin ebedi cehennem olacağına temas ettik. Kısa bir dünya hayatındaki inkârın cezasının niçin, ebedi bir cehennem olacağını, «Hakkı bir an bile olsa inkâr, ebedi bir yalandır. Ebedi olanı inkâr, ebedi cezaya sebep olur» hükmüne bağladık.

(53) Elmahlı, III, 2112.